

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Invloed van de kiezers: Een meting

Noldus, T.

Citation

Noldus, T. (1971). Invloed van de kiezers: Een meting. *Acta Politica*, 6: 1971(3), 245-260.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451301>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451301>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ACTA

TIJDSCHRIFT VOOR POLITICOLOGIE

POLITICA

REDACTIE

Drs. D. Boonstra, Drs. L. P. J. de Bruijn, Dr. N. Cramer, Drs. G. H. van Es, Dr. L. van der Land, Dr. J. van Putten (secretaris), Drs. J. K. De Vree.

Dit tijdschrift wordt uitgegeven onder auspiciën van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek op gezag van haar commissie voor de publikatie, bestaande uit Prof. Dr. H. Daalder, Prof. Dr. H. Daudt, Prof. Dr. A. Hoogerwerf, Prof. Dr. G. Kuijpers.

BIJDRAGEN

en andere mededelingen voor de redactie zende men aan de redactie-secretaris, Dr. J. van Putten, p.a. Sociaalwetenschappelijk Instituut van de Vrije Universiteit, Koningslaan 31, Amsterdam-Z., (020-739491).
De kopij dient persklaar te worden ingezonden, in drievoud en in machineschrift.

BOEKEN TER RECENSIE

en boekbesprekingen zende men aan de boekenredacteur, Drs. D. Boonstra, p.a. Sociaalwetenschappelijk Instituut van de Vrije Universiteit, Koningslaan 31, Amsterdam-Z. Terugzending van ongevraagde recensie-exemplaren kan niet plaats vinden.

ADMINISTRATIE

Voor abonnementen en advertenties richt men zich tot de uitgevers J. A. Boom en Zoon, Hoofdstraat 87, Meppel, tel. 05220-51341. Postrekening 1875577.

Acta Politica verschijnt driemaandelijks. De abonnementsprijs bedraagt f 25,50 per jaar (voor instellingen f 38,50 per jaar). Een studieabonnement kost f 16,- per jaar (maximaal gedurende 7 achtereenvolgende jaren). Losse nummers f 10,-.

Advertentietarieven: 1/1 pagina f 225,-; 1/2 pagina f 135,-; 2/3 pagina f 180,-; 1/3 pagina f 90,-. Bewijsnummers worden à f 2,- berekend.

Indien men het abonnementsgeld gireert voor een ander gelieve men op het girostrookje duidelijk naam en adres van de abonnee te vermelden, ter vermindering van dubbele incasso.

Invloed van de kiezers: een meting

door T. Noldus

De meeste westers-democratische theorieën zijn gebaseerd op de gedachte dat de leden van het politiek systeem invloed moeten kunnen uitoefenen op het overheidsbeleid en de totstandkoming daarvan. Om deze democratie goed te laten functioneren, moeten zij derhalve het gevoel hebben dat verandering in hun sociaal systeem mogelijk is en dat zij daar zelf aan kunnen meewerken. De leden moeten kortom de effectiviteit van hun politiek handelen (kunnen) ervaren.

Invloed uitoefenen op de totstandkoming van het overheidsbeleid betekent onder meer dat de kiezers invloed moeten kunnen uitoefenen op de samenstelling van wetgevende lichamen. Formeel wordt dit door verkiezingen gerealiseerd.

Invloed uitoefenen op het overheidsbeleid zelf betekent dat de kiezers, meestal via afgevaardigden in de vertegenwoordigende lichamen, mede het beleid in een bepaalde richting kunnen sturen.

Het eerste aspect, het kiezen van afgevaardigden, heeft tot nu toe de meeste aandacht van de politicologen gehad. In dit verband merken Rose en Mossawir¹ op dat het stemmen een veel grotere significantie heeft voor de kandidaat en de politicoloog dan voor de kiezer. Van de kiezers kan of wil slechts een klein deel het stemmen bewust zien in de functie van het beïnvloeden van de regeringspolitiek. In onze samenleving bestaat de norm dat men behoort te gaan stemmen. En wanneer deze norm geïnternaliseerd is door het individu en/of ondersteund wordt door sterke sociale pressie, gaat, aldus Campbell², een meerderheid ter stembus, zelfs als ze het gevoel hebben geen invloed te kunnen uitoefenen op het overheidsbeleid.

Ten aanzien van het andere aspect — invloed uitoefenen op het overheidsbeleid zelf — zijn in Nederland de laatste jaren tientallen rapporten en brochures verschenen uit allerlei, voornamelijk niet-politicologische hoek. Deze vertonen in al hun verscheidenheid een duidelijk gemeenschappelijke noemer: bezorgdheid over en onvrede met ons parlementair systeem vanwege het tekort aan reële invloed van de kiezers op het beleid, hetgeen bij deze laatste een gevoel van ernstig politiek onbehagen teegg brengt. Een uiteenlopende terminologie wordt in dit verband gehanteerd om dit groeiende gevoel van onbehagen tot uitdrukking te brengen. Er wordt gesproken over de afstand kiezer — gekozene, over politiek cynisme, politieke vervreemding, afstand bestuur-bestuurden, groeiende politieke apathie, partijen van het politiek onbehagen, etc. Al deze rapporten en brochures zijn het er over eens dat aan dit gevoel van politiek onbehagen gesleuteld zal moeten worden door de reële politieke in-

¹ Richard Rose en Harve Mossawir, Voting and Elections: 'Functional Analysis', in: *Political Studies*, Vol. XV no. 2, 1967, pp. 173—201.

² A. Campbell, *The American Voter*, New York 1960, pp. 97—105.

vloedskansen te vergroten. Zo zegt het rapport 'Gemeentelijke Democratie'³ van de Wiardi Beckmanstichting, dat de gemeentelijke democratie vernieuwd en verdiept moet worden, waarbij de kernvraag is hoe voor de burgers maximale mogelijkheden geschapen kunnen worden om hetzij direct, hetzij indirect invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid.

'Sense of Political Efficacy'

In de politicologie wordt het gevoel al dan geen politieke invloed te kunnen uitoefenen — of anders uitgedrukt, het gevoel van politiek onbehagen — in toenemende mate onderzocht. In 1954 introduceerden Campbell, Gurin en Miller⁴ het begrip 'sense of political efficacy'. Zij omschreven het als 'the feeling that individual political action does have, or can have, an impact upon the political process, i.e. that it is worth while to perform one's civic duties. It is the feeling that political and social change is possible, and that the individual citizen can play a part in bringing about this change'.

Zij trachtten dit begrip te meten aan de hand van vijf uitspraken⁵, waarmee de respondenten zich eens of oneens konden verklaren. Na eliminatie van 1 item leverde dit een Guttman-scale (van hoge sense of political efficacy naar hoge sense of political futility) op met een reproduceerbaarheidscoëfficiënt van 93,5%. In hun onderzoek bleek de mate van political efficacy een positieve correlatie te vertonen met de mate van politieke participatie.

Sinds deze introductie staat dit begrip — en daarmee het onderzoek naar dit verschijnsel — in een groeiende belangstelling van politicologen.

Zo ook in Nederland. In 1965 hebben Daudt en Stapel⁶ in een landelijk onderzoek het gevoel van politiek zelfvertrouwen proberen te meten via een 6-items-schaal, op basis van de schaal van Campbell, met aanvullingen van Janowitz en

³ *Gemeentelijke Democratie*, Wiardi Beckmanstichting, Kluwer, Deventer 1970.

⁴ Campbell, Gurin en Miller, *The Voter Decides*, New York 1954, pp. 187—194.

⁵ I don't think public officials care much what people like me think; The way people vote is the main thing that decides how things are run in this country; Voting is the only way that people like me can have any say about how the government runs things; People like me don't have any say about what the government does; Sometimes politics and government seems so complicated that a person like me can't really understand what's going on.

⁶ H. Daudt en J. Stapel, Parlement, Politiek en Kiezer, in: *Acta Politica* 1965/1966, pp. 46—76. De in hun schaal gehanteerde stellingen luiden als volgt: Ik geloof niet dat Kamerleden zich veel bekommeren om de mening van mensen zoals ik; Voor mensen zoals ik is de Nederlandse politiek te ingewikkeld; En maakt het veel uit voor Uw persoonlijke omstandigheden of de V.V.D. dan wel de P.v.d.A. in de regering zit; Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regeringspolitiek; Maakt het volgens U veel of weinig verschil uit voor de regeringspolitiek of de V.V.D. dan wel de P.v.d.A. in de regering zit?; Er stemmen zoveel mensen bij de verkiezingen dat mijn stem er niet toe doet.

Marvick en aangepast aan de Nederlandse situatie.

De uitslag was als volgt:

weinig politiek zelfvertrouwen	44%	(443)
matig „ „	20%	(202)
veel „ „	36%	(355)
	100%	1.000

De mate van politiek zelfvertrouwen bleek tussen mannen en vrouwen aanzienlijke verschillen op te leveren. De vrouwen hadden veel vaker weinig politiek zelfvertrouwen (51%) dan de mannen (38%). Ook met de leeftijd bestond een verband en nam het percentage mensen met weinig of geen politiek zelfvertrouwen af naarmate de leeftijdscategorie hoger werd.

Verschillende begripsdimensies

Nu is het een belangrijke vraag welk aspect van het begrip 'politiek zelfvertrouwen' de Amsterdamse onderzoekers gemeten hebben. Vanzelfsprekend hebben zij de unidimensionaliteit van hun schaal gecontroleerd. Maar wanneer een aantal items schaalbaar blijken te zijn, betekent dit nog niet dat het gemeten begrip ook unidimensioneel is. Men kan één bepaalde dimensie van het begrip gemeten hebben.

En het is daarom dienstig te weten, welke dimensie.

Easton en Dennis⁷ proberen in verband hiermee het begrip 'political efficacy' nader te analyseren. Zo onderscheiden zij aan het begrip het normatieve aspect en het aspect van de attitude-structuur.

Als aspect van de attitude-structuur moet men om 'efficacious' te zijn, een gevoel van effectiviteit en capaciteit in de politieke sfeer ervaren. De actor moet inderdaad geloven dat andere politieke actoren luisteren wanneer hij spreekt. Het veronderstelt volgens Easton en Dennis een aantal 'interwoven sentiments'. De actor moet deze verwachting zo geïnternaliseerd hebben, dat zijn politiek zelfvertrouwen niet gemakkelijk verdwijnt als gevolg van de indifferentie, die het politieke proces vaak ten toon spreidt ten aanzien van zijn verlangens. Political efficacy als norm daarentegen slaat meer op de verwachting dat de groepsleden in een democratie zich in staat moeten voelen effectief in de politiek te kunnen handelen. Als norm stemt het vooral overeen met het stereotypebeeld over de verwachte rol van de gewone man in een democratisch regime. Beide aspecten, de norm en het gevoel, zijn volgens Easton en Dennis twee heel verschillende dimensies van eenzelfde begrip.

⁷ D. Easton en J. Dennis, The Child's Acquisition of Regime Norms: Political Efficacy, in: *The American Political Science Review* 1967, no. 1, pp. 25—39.

Wanneer 80% van de Nederlanders ter stembus gaat, betekent dit geenszins dat ook een gelijk percentage Nederlanders echt het gevoel heeft invloed te kunnen uitoefenen op het overheidsbeleid. Deze grote opkomst kan evenzeer, zoals Campbell opmerkt, het gevolg van internalisering van de norm of van sociale pressie zijn. Het is daarom nuttig te weten welk aspect van het begrip 'political efficacy' men in een politicologisch onderzoek meet. Want wanneer men niet weet of men het nu over het normatieve of het gevoelsaspect van de political efficacy heeft, loopt men het gevaar zichzelf zand in de ogen te strooien.

Daudt, Van der Maesen en Mokken merken in hun IPSA-paper⁸ van 1967 dan ook terecht op dat wanneer de mensen een te grote discrepantie ervaren tussen de norm en het gevoel er spanningen zullen ontstaan.

Zij onderzochten in 1966 het gevoel van nationaal politiek zelfvertrouwen bij de Amsterdamse bevolking op ongeveer gelijke wijze als Daudt en Stapel dit in 1965 landelijk hadden onderzocht. In Amsterdam scoorde 39% (585) der ondervraagden laag, 33% (510) matig en 28% (418) hoog.

Het is jammer dat beide onderzoeken slechts pretendeerden het gevoelsaspect te meten. Over de norm kan men dan ook alleen in speculatieve zin spreken. Zo constateren Daudt, Van der Maesen en Mokken dat bij de hogere opleidingen de vrouwen even vaak hoog scoren als de mannen, dit in tegenstelling tot de lagere opleidingen, waar de vrouwen minder vaak hoog scoren dan de mannen. De onderzoekers proberen dit verschil bij de vrouwen naar opleidingsniveau te verklaren uit het feit dat de socialiserende krachten bij de vrouwen met hogere opleiding, ondanks hun reële culturele achterstelling, gelijk blijven in de politiek, doordat de norm zó sterk geworteld is dat hun gevoelens eraan aangepast zijn.

Naast deze twee aspecten verschijnt volgens Easton en Dennis het begrip political efficacy nog in een derde, ofschoon niet onafhankelijke gedaante, namelijk als een vorm van gedrag.

Dit derde aspect is volgens Daudt, van der Maesen en Mokken daarom zo belangrijk omdat in geen enkel politiek systeem alle leden even grote mogelijkheden voor politieke participatie kunnen krijgen. Hierdoor zullen grote groepen met relatief kleine mogelijkheden tevreden moeten zijn. Daudt, Van der Maesen en Mokken stellen daarom dat politieke socialisatie pas met succes werkt als de leden van een politieke gemeenschap met oneindig kleine middelen van reële politieke invloed toch een hoog niveau van politiek zelfvertrouwen weten te ontwikkelen.

⁸ H. Daudt, C. van der Maesen en R. Mokken: Political Efficacy, A Further Exploration. IPSA-paper, Brussel 1967. Ook weergegeven in: *Acta Politica*, juli 1968, pp. 286—307.

De moeilijkheid bij het verschaffen van de norm via de socialisatie is volgens deze onderzoekers echter dat men tegelijk de standaarden geeft, waarmee de leden de mogelijkheden, die een bepaald regime hun biedt overeenkomstig de norm, kunnen evalueren. Het resultaat is dan dat grote groepen wel een laag niveau van politiek zelfvertrouwen moeten ontwikkelen, omdat ze nu eenmaal in machteloze posities verkeren. Zij scoren dus laag op de schaal, omdat ze, na confrontatie met waarde en werkelijkheid, beseffen nauwelijks reële invloed te hebben.

Nadat Easton en Dennis het begrip political efficacy in deze drie onderling met elkaar samenhangende componenten (gevoel, norm en gedrag) hadden uiteengelegd, hebben ze eveneens de schaal, die Campbell, Gurin en Miller hanteerden om de political efficacy als attitude-structuur te meten en waarop beide geciteerde Nederlandse onderzoeken zijn gebaseerd, nader geanalyseerd. Zij meenden dat ook dit attitude-complex niet unidimensioneel was en dat tenminste vijf nauw verbonden, maar toch afzonderlijke ideeën⁹ hieraan ten grondslag lagen.

Het belang van de analyse van Easton en Dennis is dat zij de onderzoeker wijzen op de noodzaak na te gaan welk aspect van het begrip political efficacy hij nu in een politicologisch onderzoek gemeten heeft. Dit is ook in politiek opzicht van belang.

Om spanningsverhoudingen te kunnen verminderen is het immers noodzakelijk eerst te weten of de kiezers menen veel of weinig invloed te hebben, omdat het zo behoort dit te vinden of dat ze inderdaad het gevoel hebben veel of weinig invloed te hebben. En als ze dit gevoel inderdaad hebben, is het dienstig te weten welke gedachten hieraan ten grondslag liggen. En welk feitelijk gedrag.

Het politieke effectiviteitsgevoel in Veldhoven

Theoretisch zijn al deze onderscheidingen in subdimensies onmisbaar om een zuiver beeld van het begrip 'political efficacy' te krijgen, in de praktijk van het onderzoek echter dreigen zij het begrip onhanteerbaar en nauwelijks operationaliseerbaar te maken. Men zal zich bij dat onderzoek dus dienen te beperken. Een onderzoeksteam¹⁰ van het Instituut voor Politicologie uit Nijmegen

⁹ 'What we have said, then, is that we can analytically distinguish a number of elements, which might serve as part of the meaning of political efficacy: a sense of the direct political potency of the individual; a belief in the responsiveness of the government to the desires of individuals; the idea of the comprehensibility of government; the availability of adequate means of influence; and a general resistance to fatalism about the tractability of government to anyone, ruler or ruled'.

¹⁰ De onderzoekresultaten zijn neergelegd in het rapport 'Burgers kijken naar hun gemeente', Nijmegen 1971, Instituut voor Politicologie: Het onderzoeksteam bestond uit T. Bertrand, P. Bosman, H. Daemen, A. Hoogerwerf, J. Maarse, T. Noldus en P. Suykerbuyk. De aselecte steekproef omvatte 498 inwoners boven de 18 jaar.

heeft bij een onderzoek naar de opvattingen inzake de lokale democratie in Veldhoven geprobeerd enkele dimensies van het begrip 'political efficacy' op lokale basis te meten. Wij hebben ons daarbij niet gebaseerd op de schaal, waarmee Campbell, Gurin en Miller het begrip geoperationaliseerd hebben, of soortgelijke schalen¹¹, omdat deze volgens ons te zeer het ervaringsaspect benadrukken en te weinig het normatieve aspect. Onze meting sluit dicht aan bij de ideeën van Merton¹² over verschillende vormen van anomie, welke hij tracht te verklaren uit de discrepantie tussen gestelde doeleinden en gegeven middelen.

Op gelijke wijze menen wij dat, wanneer men politiek handelt volgens bepaalde waardenpatronen en men tegelijk ervaart dat dit handelen ineffectief is en weinig uithaalt, dit spanningsveld tussen waarde en werkelijkheid tot een gevoel van politiek onbehagen en tot een tekort aan politiek zelfvertrouwen zal leiden. Wij hebben daarom in ons onderzoek bij de meting van de 'sense of political efficacy' zowel de perceptie als de norm van het al of niet invloed uitoefenen door de kiezers op de gemeentepolitiek centraal gesteld en deze beide met elkaar in verband gebracht.

Om te controleren of men bij de term 'kiezers' meer aan zichzelf dan wel aan het collectivum refereerde, hebben we een onderscheid gemaakt tussen de perceptie van de individuele en de collectieve politieke invloed.

A, Perceptie van de individuele politieke invloed

Om na te gaan of de inwoners van Veldhoven meenden de loop van het lokale politieke proces te kunnen beïnvloeden en of politieke actie derhalve volgens hen de moeite waard is, vroegen we hen of ze geloofden zelf invloed te kunnen uitoefenen op de gemeentepolitiek. Tevens vroegen we hen of ze persoonlijk ervoeren wel of geen invloed uit te oefenen. De resultaten waren als volgt:

'Geloof U dat U op een of andere wijze invloed zou kunnen uitoefenen op de gemeentepolitiek van Veldhoven?'		
ja		13%
neen		81%
geen mening		6%
		100% (= 498)

¹¹ o.a. de 'sense of political futility scale' in: 'Measures of political attitudes' door J. Robinson, J. Rusk en K. Head, Survey Research Center, Ann Arbor, Michigan 1969, pag. 178.

¹² R. Merton, *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, 1959, pp. 131—161.

'Op welke manieren oefent U invloed uit op het gemeentelijk beleid van Veldhoven?'	op geen enkele manier	74%
	door te stemmen	11%
	overige	4%
	geen mening	11%
		100% (= 498)

Wanneer we aannemen dat door de meer directe betrokkenheid de kans om invloed uit te oefenen in een kleine plaats groter is dan in een grote stad of in de landelijke politiek,¹³ kunnen we bij vergelijking van onze resultaten met de resultaten van de twee schalen, gehanteerd bij de geciteerde onderzoeken van 1965 en 1966, uit het grote percentageverschil wellicht concluderen dat genoemde schalen meerdere of andere aspecten hebben gemeten dan de hier omschreven perceptie van individuele politieke invloed.

Tabel 1, Vergelijking 'political efficacy'-scores van drie onderzoeken

	scoorde laag op de schaal van het politiek zelfvertrouwen	geloofde niet in, of ervoeren geen individuele pol. invloed
1965 (landelijk)	44%	—
1966 (Amsterdam)	39%	—
1970 (Veldhoven)	—	81% en 74%

Alleen wanneer we de personen die op de schaal van het politieke zelfvertrouwen een middelscore behaalden, optellen bij de lage scores, benaderen de percentages elkaar (64% in 1965 en 72% in 1966).

Als we het geloof in individuele politieke invloed correleren met de factor 'geslacht', blijkt deze sterk te discrimineren. Hetzelfde deed zich voor bij de scores op de schaal van het politiek zelfvertrouwen in de beide andere onderzoeken. (In Veldhoven bleek 20% der mannen te geloven in individuele politieke invloed tegen 5% der vrouwen). Ook met betrekking tot de leeftijdsverdeling en het inkomen hebben we vergelijkingen gemaakt.

Zoals landelijk het percentage met geen of weinig politiek zelfvertrouwen afnam naarmate men tot een oudere leeftijdscategorie behoorde, zo was er in Veldhoven een lichte tendentie te bespeuren dat met de leeftijd ook het niet geloven in individuele invloed afnam.

In Amsterdam bleek met het genieten van een hoger inkomen ook het gevoel van politiek zelfvertrouwen toe te nemen.

¹³ We gaan er bij deze vergelijking van uit dat de nationale en lokale schaal dezelfde dimensie meten. Zie Daudt, V. d. Maesen en Mokken, *Acta Politica*, juli 1968, pag. 293.

De onderzoekers verklaarden dit uit het feit dat een hoog inkomen in het algemeen meer mogelijkheden biedt voor politieke activiteit en derhalve ook voor ontwikkeling van een gevoel van politiek zelfvertrouwen.

Eenzelfde correlatie tussen inkomen en gevoel van individuele politieke invloed namen we in Veldhoven waar.

Bij Campbell, Gurin en Miller bestond een positieve samenhang tussen politieke participatie en mate van politiek zelfvertrouwen. Omdat in Veldhoven de daadwerkelijke politieke participatie gering was, hebben we ter vergelijking de participatiebereidheid gehanteerd.

We vonden dat personen, die niet geloofden invloed te kunnen uitoefenen op de gemeentepolitiek minder vaak bereid waren mee te werken aan de oplossing van een gemeentelijk probleem dan de anderen.

Wanneer we deze vergelijkingen tezamen beschouwen, blijkt dat bij onze meting van de individuele politieke invloed er een tendentie bestaat naar dezelfde samenhangen met een aantal variabelen als bestond bij de meting met de schaal, gehanteerd door de Amsterdamse onderzoekers. Dit zou erop kunnen duiden dat de Amsterdamse schaal van het politiek zelfvertrouwen naast andere dimensies ook het gevoel van individuele politieke invloed in zijn meting insluit. Bij onze meting in Veldhoven werd deze dimensie er echter uitgelicht en daardoor procentueel scherper aan het licht gebracht. Daarbij beseffen wij dat een 3-puntsschaal mogelijk te polariserend kan werken.

B, De perceptie van collectieve politieke invloed

Om na te gaan of de ondervraagden naast al of geen gevoel van individuele politieke invloed meenden als inwoners of kiezers tezamen de loop van het politieke proces te kunnen beïnvloeden, hadden we in de vragenlijst een aantal statements en vragen hierover opgenomen, welke in onderstaande tabel staan weergegeven.

Tabel 2, Overzicht van vragen over de perceptie van collectieve politieke invloed

de kiezers hebben veel, weinig of bijna geen invloed op de gemeentepolitiek van Veldhoven	veel	weinig, bijna geen	geen mening	totaal
	23	47	30	100% (N = 498)
de inwoners van Veldhoven hebben voldoende invloed op het gemeentebestuur	(zeer) eens	(zeer) oneens	geen mening	totaal
	28	42	30	100% (N = 498)
de gemeenteraad houdt te weinig rekening met wat de kiezers willen	(zeer) oneens	(zeer) eens	geen mening	totaal
	24	40	37	100% (N = 498)

Wanneer we de gemiddelde uitkomsten van deze drie vragen en statements vergelijken met de resultaten van beide Amsterdamse onderzoeken, blijken ze veel minder van deze laatste af te wijken, dan onze cijfers over de perceptie van de individuele politieke invloed.

Tabel 3, Vergelijking van 'political efficacy-scores' van drie onderzoeken

	scoorden laag op de schaal van het politiek zelfvertrouwen (1965 en 1966) of hadden het gevoel dat de collectieve invloed gering was (1970)	scoorden hoog op de schaal van het politieke zelfvertrouwen of hadden het gevoel dat de collectieve politieke invloed groot was
1965 (landelijk)	44%	36%
1966 (Amsterdam)	39%	28%
1970 (Veldhoven)	43%	25%

Bekijken we de perceptie van de collectieve politieke invloed naar geslacht en leeftijd dan vinden we eenzelfde correlatie als bij de perceptie van de individuele politieke invloed en als bij beide onderzoeken van 1965 en 1966. Deze correlaties en de kleine verschillen tussen de percentages van de scores behaald met de gehanteerde schaal van het politiek zelfvertrouwen in 1965 en 1966 en de percentages van onze meting van de perceptie van de collectieve politieke invloed, zouden erop kunnen duiden dat de bedoelde schaal meer aspecten van het gevoel van collectieve politieke invloed in zich sluit dan aspecten van het gevoel van individuele politieke invloed. Een verdere elaboratie is hiervoor echter noodzakelijk.

Wanneer we de perceptie van de individuele politieke invloed afzetten tegen die van de collectieve politieke invloed, zien we dat zij die niet weten of ze zelf invloed zouden kunnen uitoefenen op de gemeentepolitiek veel minder snel (16%) geneigd zijn te menen dat de inwoners onvoldoende politieke invloed hebben dan degenen die uitdrukkelijk wel of niet geloven zelf invloed te kunnen uitoefenen. De eerstgenoemden zijn meer geneigd ook geen mening te hebben over de invloed van de inwoners.

Waarschijnlijk vertegenwoordigen zij de groep mensen die weinig in contact komen met of belangstelling hebben voor de gemeentepolitiek.

Daarentegen hebben personen die geloven zelf invloed te kunnen uitoefenen op de gemeentepolitiek vaker ook een mening over de invloed van de inwoners dan zij die niet in eigen invloed geloven of daar geen mening over hebben.

Kennelijk is men eerder geneigd eigen ervaringen te transponeren op anderen dan omgekeerd.

Bezien we nu het overzicht in tabel 5 van hen die wel een mening hadden.

Tabel 4, *Vergelijking van perceptie van individuele met collectieve politieke invloed*

	inwoners hebben voldoende invloed	inwoners hebben onvoldoende invloed	geen mening	totaal
geloven zelf invloed te kunnen uitoefenen	34	49	17	100% (66)
geloven niet zelf invloed te kunnen uitoefenen	27	43	30	100% (401)
geen mening	29	16	55	100% (31)
totaal	28	42	30	100% (N = 498)

Tabel 5, *Vergelijking van perceptie van individuele en collectieve politieke invloed met weglating van de 'geen mening-categorie'*

	inwoners hebben voldoende invloed	inwoners hebben onvoldoende invloed	totaal
geloven zelf invloed te kunnen uitoefenen	41	59	100% (54)
geloven niet zelf invloed te kunnen uitoefenen	38	62	100% (281)
totaal	39	61	100% (N = 335)

Er blijkt nauwelijks een verband te bestaan. Hoogstens zou men van een zeer lichte tendentie kunnen spreken dat de ondervraagden met een gevoel van grote individuele politieke invloed iets vaker ook geloven dat de inwoners voldoende politieke invloed hebben dan personen met een kleiner gevoel van individuele politieke invloed.

Wanneer nu de perceptie van de individuele politieke invloed nauwelijks een samenhang blijkt te vertonen met die van de collectieve politieke invloed (zoals beide door ons geoperationaliseerd en gemeten) en er desondanks toch een groot verschil in percentages van beide optreedt, lijkt het beter deze apart en niet tezamen in één schaal te meten. Het begrip 'political efficacy' of 'gevoel van politiek zelfvertrouwen' zal daardoor waarschijnlijk aan helderheid winnen.

C, De collectieve politieke invloed als norm

Tot nu toe hebben we over de perceptie en niet over het gevoel van individuele en collectieve politieke invloed gesproken om verwarring met het door ons omschreven gevoel van politieke effectiviteit te voorkomen. Veel of weinig gevoel van politieke effectiviteit hangt ons inziens namelijk samen met de

overeenkomst of het verschil, dat volgens de ondervraagde bij confrontatie van beide blijkt te bestaan tussen de gepercipieerde feitelijke invloed en de invloed die men volgens het heersende waardensysteem behoort te hebben. Om dit laatste te meten hebben we de respondenten naast de vraag of de kiezers veel, weinig of bijna geen invloed *hadden*, ook de vraag voorgelegd of volgens hun de kiezers veel, weinig of bijna geen invloed *behoorden* te hebben. Vergelijking van de antwoorden op beide vragen brengt een grote discrepantie tussen norm en perceptie der feitelijke aan het licht.

Tabel 6, *Vergelijking van norm over en perceptie van de invloed der kiezers*

mate van invloed	de kiezers hebben invloed (naar de perceptie)	de kiezers behoren invloed te hebben (naar de norm)
veel	23	79
weinig, of bijna geen	47	8
geen mening	30	13
totaal	100% (= 498)	100% (= 498)

Desondanks kan men toch in Veldhoven niet spreken van een manifeste spanning, die zoals Daudt, Van der Maesen en Mokken in hun IPSA-paper terecht opmerken, ontstaat wanneer de mensen een te grote discrepantie ervaren tussen de norm en de perceptie. Berusting en apathie versluieren waarschijnlijk de spanningsverhouding. Men zou het kunnen vergelijken met het 'retreatism' bij Merton, een gedragspatroon waarbij door de negatieve ervaringen zowel de culturele doeleinden als de geïnstitutionaliseerde middelen worden verworpen. Naast de grote kloof tussen het oordeel over de normatieve en over de feitelijk ervaren invloed valt eveneens het grote percentage 'geen mening' (30%) bij deze laatste categorie op. Dit zou erop kunnen duiden dat, zo er sprake van invloed is, deze voor bijna eenderde der ondervraagden onzichtbaar is en waarschijnlijk ook niet als invloed ervaren wordt.

Dit zou de discrepantie nog verder accentueren.

D, Het gevoel van politieke effectiviteit

Crosstabulering van de uitkomsten op de vragen over feitelijk ervaren en gewenste invloed der kiezers stelde ons in staat de verschillende maten in het aldus door ons omschreven gevoel van politieke effectiviteit weer te geven, in termen van teveel invloed, te weinig invloed en juist genoeg invloed. De categorie 'geen mening' is hier buiten beschouwing gelaten.

Wij spreken van te weinig invloed van de kiezers of van ten onrechte weinig invloed, wanneer zij volgens de geënquêteerden enerzijds veel invloed *behooren*

uit te oefenen op de gemeentepolitiek en anderzijds in feite weinig invloed hebben.

Evenzo van teveel invloed of ten onrechte veel invloed wanneer de kiezers volgens de ondervraagden weinig invloed *behoren* te hebben, maar toch feitelijk veel invloed hebben.

Wanneer de mening over het 'behoren' van de invloed overeenkomt met het oordeel over de feitelijke invloed en er dus geen discrepantie tussen beide bestaat, spreken we van 'juist genoeg invloed' of 'terecht voldoende-invloed'. We kunnen deze categorie onderverdelen in 'terecht veel invloed' (behoren veel invloed te hebben en hebben ook veel invloed) en 'terecht weinig invloed' (behoren weinig invloed te hebben en hebben ook weinig invloed).

We krijgen dan voor de kiezers het volgende beeld.

Tabel 7, *Gevoel van politieke effectiviteit, gemeten door combinatie van oordeel over norm en perceptie van de invloed der kiezers*

de kiezers hebben:	teveel invloed	2
	te weinig invloed	62
	terecht veel invloed	30
	terecht weinig invloed	6
		100% (= 355)

We zouden kunnen zeggen dat de categorieën 'teveel invloed' en 'te weinig invloed' van het begrip 'political efficacy' zowel een normatief als een gevoelsaspect weergeven.

'Teveel invloed' geeft immers zowel een gevoel van onvrede met de bestaande situatie weer als de norm dat de invloed verminderd moet worden.

Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de categorieën 'te weinig invloed' en 'juist genoeg invloed'.

Een deel van de bezwaren van Easton en Dennis tegen de schaal van Campbell, Gurin en Miller zou hiermee ondervangen kunnen worden.

Evenals bij de perceptie van de individuele en collectieve politieke invloed blijken ook bij deze gecombineerde dimensie de mannen anders te scoren dan de vrouwen. De vrouwen vinden relatief minder vaak (55%) dat de kiezers te weinig invloed hebben dan de mannen (66%). De vrouwen zijn dan ook vaker tevreden dan de mannen. Ook de leeftijdsvariabele laat enig verschil zien. De ouderen boven 45 jaar vinden relatief vaker (49%) dat de kiezers juist genoeg invloed hebben dan de jongeren beneden 45 jaar (35%).

Daudt, Van der Maesen en Mokken stelden als een van hun hypotheses dat een hoog inkomen in het algemeen meer mogelijkheden biedt voor politieke activiteit en derhalve ook voor de ontwikkeling van het gevoel van politiek zelf-

vertrouwen. Bij onze meting van het gevoel van politieke effectiviteit door middel van de combinatie van norm en perceptie vonden we echter een tegenovergestelde relatie. De inkomensgroepen boven de f 15.000,— per jaar vinden duidelijk vaker dat de kiezers te weinig invloed hebben (75%) dan de mensen met een lager inkomen (58%).

E, Legitimiteit van andere invloedsgroepen

Om na te gaan welke mogelijke of daadwerkelijke invloedsgroepen een voldoende invloed van de kiezers in de weg staan, hebben we eenzelfde combinatie-procedure van norm en perceptie toegepast voor een aantal van deze groepen. In tabel 8 staan deze invloedsgroepen gerangschikt naar legitimiteit, d.w.z. naar de meerdere of mindere mate waarin ze volgens de ondervraagden terecht veel invloed uitoefenen op de gemeentepolitiek. De gemeenteraad blijkt gelegitimeerd veel invloed uit te oefenen op de gemeentepolitiek. Wanneer we hierbij nog in ogenschouw nemen dat er een aantal personen zijn die vinden dat de gemeenteraad te weinig invloed heeft en derhalve gelegitimeerd is haar invloed te vergroten, dan blijkt de gemeenteraad volgens de ondervraagden de meest legitieme invloedscategorie te zijn.

Tabel 8, *Legitimiteitsschaal van een aantal invloedsgroepen*

	terecht veel invloed	teveel invloed	terecht weinig invloed	te weinig invloed	totaal
gemeenteraad	80	5	2	13	100%
wethouders	65	16	9	10	100%
locale partijen	50	10	16	24	100%
provincie	35	31	19	15	100%
agglomeratieraad	33	14	27	26	100%
de kiezers	30	2	6	62	100%
Den Haag	27	40	22	11	100%
grote bedrijven	20	41	30	9	100%
gemeente-ambtenaren	17	18	54	11	100%
vakbonden	16	5	41	38	100%
de krant	12	13	66	9	100%
de geestelijkheid	11	21	60	8	100%

Dat de kiezers volgens de respondenten desondanks toch te weinig invloed op de gemeentepolitiek hebben, kan onder andere zijn verklaring vinden in het oordeel over de gemeenteraadsliden. Deze gedragen zich bij lange na niet zoals dat volgens de ondervraagden zou moeten. Op de vraag immers of de gemeenteraadsliden zich bij hun besluiten vooral laten leiden door wat de kiezers willen antwoordde slechts 16% bevestigend, terwijl op de vraag of de

gemeenteraadsleden zich vooral behoren te laten leiden door wat de kiezers willen, 76% een positief antwoord gaf.

De vernoemde geringe invloed van de kiezers is in dit verband daarom waarschijnlijk eerder te wijten aan de rolvertolkers binnen deze democratische organisatiestructuur, dan aan de structuur zelf.

Een andere factor, die mogelijk de invloed van de kiezers verkleint, kan de te groot geachte invloed van de grote bedrijven (41%) en Den Haag (40%) zijn.

Van de groepen die meer invloed behoren te krijgen, valt naast de te klein geachte invloed van de kiezers die van de vakbonden (38%) op. Opmerkelijk is dat de invloed van de krant in de voorstellingen een geringe rol speelt, terwijl deze door politici veelal erg gevreesd wordt.

Wanneer we in dit overzicht zien dat er een aantal groepen zijn die door de ondervraagden niet legitiem geachte invloed uitoefenen op de gemeentepolitiek, behoeft het niet meer zozeer te verbazen dat een groot aantal respondenten laag scoorden op onze politieke effectiviteitsschaal, d.w.z. dat zij de invloed van de kiezers kleiner achtten dan deze volgens hen behoort te zijn.

Vergelijken we onze bevindingen met enkele resultaten van de landelijke V.U.-enquête van 1967¹⁴, dan vallen enige verschillen in het oog. Zo toont tabel 9 dat in Veldhoven veel minder mensen de invloed van de werkgevers op de gemeentepolitiek te klein achten dan bij de landelijke enquête bleek ten aanzien van het regeringsbeleid.

Bij het oordeel over de invloed der vakbonden bestond daarentegen nauwelijks verschil van mening.

Tabel 9, Oordeel over invloed werkgevers landelijk en in Veldhoven

	te groot	te klein	juist groot genoeg	totaal
landelijk	28	28	44	100% (3270)
Veldhoven	41	9	50	100% (334)

Bij deze vergelijking rijst echter de vraag of het verschil op reële gronden berust of voorkomt uit een andere wijze van meten. Bij de V.U.-enquête werd rechtstreeks gevraagd aan de respondenten of zij de invloed van de werkgevers 'te groot', 'te klein' of 'juist groot genoeg' achtten.

Bij de meting in Veldhoven zijn de categoriën 'te veel invloed', 'te weinig invloed' en 'juist genoeg invloed' afgeleid uit een combinatie van de antwoorden op de vragen of de werkgevers veel invloed hadden en veel invloed behoorden

¹⁴ *De Nederlandse Kiezers in 1967*, door G. Kuypers en A. Hoogerwerf, Agon Elsevier 1967, pag. 63.

te hebben op de gemeentepolitiek.

F, Gevoel van verkiezingsdag — democratie

Tenslotte hebben wij de ondervraagden een stelling voorgelegd, waarmee we een algemeen aspect van het politiek zelfvertrouwen wilden nagaan. Hebben de ondervraagden het gevoel dat democratie verder gaat dan de verkiezingsdag en dat hun invloed derhalve niet alleen betrekking heeft op de samenstelling van vertegenwoordigende lichamen, maar ook doorwerkt in het beleid. Met de stelling: 'Democratie is er in Veldhoven alleen maar op de dag van de verkiezingen en verder niet' was 33% het eens, 40% oneens en daarover had 27% geen mening (N = 498).

Wanneer we de antwoorden op dit statement in verband brengen met de perceptie van de individuele politieke invloed (tabel 10), zien we merkwaardig genoeg dat mensen, die geloven zelf invloed te kunnen uitoefenen, relatief vaker (52%) menen dat er alleen op de verkiezingsdag sprake van democratie is dan degene, die niet in eigen invloed geloven.

Tabel 10, Perceptie van individuele politieke invloed vergeleken met het gevoel van verkiezingsdag — democratie

	democratie is er alleen maar op de dag der verkiezingen	democratie is er niet alleen op de dag der verkiezingen	geen mening	totaal
meent zelf invloed te kunnen uitoefenen	52	29	19	100% (66)
meent niet zelf invloed te kunnen uitoefenen	31	41	42	100% (401)
geen mening	19	39	27	100% (31)
totaal	33	40	28	100% (N = 498)

Deze laatsten vinden in tegendeel relatief vaker dat democratie zich verder uitstrekt dan de verkiezingsdag, evenals degenen die over de eigen invloed geen mening hadden.

Dit zou erop kunnen duiden dat men de perceptie van de individuele politieke invloed ook louter individueel beschouwt en niet koppelt aan het collectieve gevoel. Het kan er echter ook op duiden dat men een soort 'ideologische sluier' creëert om aan het gevoel van onmacht te kunnen ontsnappen.

Slotbeschouwing

De bedoeling van dit artikel is een andere manier voor te stellen om het gevoel

van politieke effectiviteit te meten dan gebruikelijk is. Met de tot nu toe veelal gehanteerde schaaltechnieken pogde men een aantal percepties van invloedservaringen te meten om aan de hand hiervan de hoogte of de laagte van het gevoel van politieke effectiviteit te bepalen.

Volgens ons uitgangspunt echter vloeit een gevoel van politiek onbehagen — een synoniem voor gevoel van politieke effectiviteit — niet zozeer voort uit de perceptie van invloedservaringen alleen, maar uit de ervaren discrepantie tussen deze perceptie en de voorgehouden waarden over invloed. Een gevoel van politiek onbehagen kortom ontstaat wanneer men meent niet die invloed te hebben, die men volgens het heersende waardensysteem zou behoren te hebben. Wij hebben daarom zowel de perceptie, die men over de invloed der kiezers had, gemeten als het oordeel over de norm ten aanzien van de invloed van de kiezers en deze beide met elkaar gecombineerd. Uit de al of niet bestaande discrepantie tussen beide hebben we de mate van het gevoel van politieke effectiviteit afgeleid. Onlosmakelijk met het gevoel van politieke effectiviteit is volgens ons het oordeel verbonden over de invloed van een aantal andere invloedsgroepen.

Een gevoel van politiek onbehagen hangt immers waarschijnlijk samen met het gevoel dat andere groepen ten onrechte veel invloed hebben. Wij hebben daarom de legitimiteit van de invloed van een aantal van deze groepen gemeten door op gelijke wijze perceptie en oordeel over norm van deze invloed te combineren. De schakel bij de individuele respondenten tussen de mate van legitimiteit van de invloed van deze groepen en de mate van het gevoel van politieke effectiviteit hebben we wegens tijdgebrek nog niet kunnen leggen. Rest mij nog te vermelden dat wij in het Veldhoven-onderzoek alleen het eerder omschreven gevoel van politieke effectiviteit gemeten hebben ten aanzien van de collectieve politieke invloed.

Bij de individuele politieke invloed konden wij bovengenoemde procedure niet toepassen, omdat we helaas verzuimd hebben de respondenten hun oordeel over de norm van deze invloed te vragen.

De mate, waarin kiesstelsels het vigerende partijstelsel al dan niet zouden kunnen beïnvloeden, is reeds talloze malen onderwerp van discussie geweest. Door de verschillende auteurs wordt gebruik gemaakt van een tweetal methoden van bewijsvoering voor hun betoog. De eerste methode is die, welke voor Nederland is toegepast o.a. door Geismann.¹ Men tracht via ingewikkelde berekeningen en aan de hand van een reeks arbitraire beslissingen en vooronderstellingen uitslagen, die zijn verkregen onder het ene kiesstelsel, over te planten in een ander stelsel. Wanneer Geismann de onder het stelsel van evenredige vertegenwoordiging verkregen stembusuitslag van 12 maart 1959 omrekenet naar een uitslag, zoals die verkregen zou zijn met een districtenstelsel, gaat hij uit van een tweetal zeer belangrijke vooronderstellingen. Ten eerste neemt hij aan, dat bij een verdeling van het land in 150 districten alle partijen in dezelfde gemeenten een lijst van kandidaten zouden indienen. Ten tweede zou de kiezer zijn stem op dezelfde manier moeten uitbrengen als hij op 12 maart 1959 deed.

Dat deze vooronderstellingen juist zouden blijken te zijn wanneer inderdaad het kiesstelsel zou worden gewijzigd lijkt hoogst onaannemelijk. Terecht hebben dan ook verschillende critici, waaronder Lehbruch, gewaarschuwd voor de gevaren, die aan deze methode zijn verbonden.²

Bij de tweede methode baseert men zich voor de analyse op werkelijke uitslagen die zijn verkregen in een serie opeenvolgende verkiezingen gehouden onder het betreffende kiesstelsel. Deze methode zal in dit artikel gevolgd worden. Waar anderen dit reeds deden voor het kiesstelsel dat tot 1917 in Nederland functioneerde, lopen de meningen over de mogelijke invloed hiervan op het partijstelsel nogal uiteen. In dit artikel zal een poging worden gedaan enkele theorieën over die invloed, met name die betreffende het aantal partijen en vormen van samenwerking, te toetsen aan de hand van de uitslagen van de algemene verkiezingen voor de Tweede Kamer gehouden tussen 1888 en 1917.

Het toen functionerende kiesstelsel was het meerderheidsstelsel met herstemming, waarbij het land in districten was verdeeld. Vóór 1888 werden in de meeste districten twee of meer kandidaten gekozen. Bij de grondwetsherziening in 1888 werd besloten het aantal Tweede Kamerleden op het vaste getal van

¹ Georg Geismann, *Politische Struktur und Regierungssystem in den Niederlanden*. Frankfurt a.M./Bonn, 1964. Vgl. ook het artikel van Boonstra, *Kiesstelsels en samenwerking tussen politieke partijen in Nederland* (in: *Acta Politica*, jrg. IV, 1968), H. Gruyters e.a., *Experimenten in democratie*; Amsterdam, 1967, en het rapport van de Staatscommissie Cals-Donner.

² Gerhard Lehbruch, *Wahlreform und politisches System. Zur Methodenproblematik der vergleichenden Forschung über politische Institutionen*. In: *Neue politische Literatur*, Heft 2, 1967; p. 151.